

*Кондрат'єва Л.А.,
викладач кафедри цивільного права і
процесу Чернівецького національного
університету
ім. Юрія Федьковича*

СУБ'ЄКТИ, ЯКІ МАЮТЬ ПРАВО ПОРУШИТИ ПРОЦЕС НА ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ У СПРАВАХ ІЗ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН

Захист прав і законних інтересів неповнолітніх є одним з найважливіших завдань, що покладається на правоохоронні органи. В зв'язку з цим суди мають суворо дотримуватись законів при розгляді спорів, пов'язаних з вихованням неповнолітніх. Однак виконувати ці завдання судам перешкоджає недосконалість та нечіткість окремих норм цивільного процесуального права. Немає такої чіткості також і в нормах матеріального права, що визначають правовий статус неповнолітніх і безпосередньо осіб, які діють від їх імені та в їх інтересах. У нині діючій судовій практиці немає ясності у питанні про правове становище осіб, які беруть участь у справах про встановлення батьківства, про передачу дитини на виховання, про позбавлення батьківських прав, про поновлення таких прав, про скасування усиновлення і визнання його недійсним.

У законодавстві з цивільного процесуального права у більшості випадків не міститься прямих вказівок про те, яке процесуальне становище займає та або інша особа, котра бере участь у справі. Проте, насамперед, від правильного визначення суб'єктивного складу таких осіб залежить успішний розгляд справи і постановлення по ній законного і обґрунтованого рішення. Практика визначення судами складу осіб, які беруть участь у справі тієї або іншої категорії, яка торкається інтересів неповнолітніх, не завжди виправдана з позицій правильного застосування закону¹.

Згідно ст. 6 КпШС захист прав, що виникають із шлюбних та сімейних відносин, здійснюється судом. Під цивільним судочинством ми розуміємо сукупність дій учасників процесу, яка здійснюється відповідно з нормами цивільного процесуального права і спрямована на урегулювання спорів та інших вимог.

Згідно ст. 4 ЦПК усяка заінтересована особа вправі в порядку, встановленому законом, звернутись до суду за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу. Ця норма здається нам цілком зрозумілою, якщо мова йде про захист прав дорослої особи. А як слід поступити у випадку порушення прав неповнолітнього.

Можливість бути учасником будь-якого цивільного процесуального правовідношення визначається цивільною процесуальною дієздатністю, а саме, віком і психічним станом особи. Крім цього, необхідна наявність юридичного зв'язку з неповнолітнім: родинність, опіка, усиновлення, піклування, прийомна сім'я, вказівка закону. Як відомо, цивільна процесуальна дієздатність в повному обсязі виникає з моменту повноліття, тобто з вісімнадцятирічного віку. У зв'язку з цим слід зазначити, що правом на звернення до суду наділені особи, що досягли повноліття, а також ті, хто набув повної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу до досягнення повноліття / ст. 11 ЦК, ст. 101 ЦПК, ст. 1 Закону України "Про охорону дитинства".

Правом на звернення до суду за захистом прав неповнолітніх наділені:

1. Батьки /ст. 101; 111 ЦПК; ст. 60 КпШС; п.22 Постанови Пленуму Верховного Суду України "Про застосування судами деяких норм Кодексу про шлюб та сім'ю України"/.

2. Особи, які їх замінюють:

а) опікуни, піклувальники /ст. 101, 111 ЦПК, ст. 131, 132 КпШС/;

б) усиновителі /ст. 101, 111 ЦПК; п.7 ст.24 ЗУ “Про охорону дитинства”/;

в) керівники державних закладів, в яких знаходяться неповнолітні /ст. 109, 139 КпШС/;

г) органи опіки і піклування /ст. 7 ЗУ “Про попередження насильства в сім’ї”; ст. 129 КпШС; п. 3 ст. 69 КпШС/;

д) батьки-вихователі /ст. 29 Положення про дитячий будинок сімейного типу/.

3. Прокурор /ст. 122 ЦПК; ст. 69 КпШС/; представники органів державної влади, органів місцевого самоврядування /ст.121 ЦПК/, ст. 4 ЗУ “Про охорону дитинства”/.

4. Комісії у справах неповнолітніх / п. 7 ст. 24 ЗУ “Про охорону дитинства”/.

5. Сам неповнолітній, який досяг п’ятнадцятирічного віку /ст. 101 ЦПК, ст. 13 ЦК/, у разі одруження, не досягши шлюбного віку /ст. 60 КпШС/. Закон України “Про охорону дитинства” /п. 5 ст. 10/ наділяє будь-яку дитину незалежно від віку правом особисто звертатися до органу опіки та піклування, служби у справах неповнолітніх, інших уповноважених органів за захистом своїх прав, свобод і законних інтересів.

Особа, яка звертається до суду за захистом порушеного права неповнолітнього, або сам неповнолітній повинні подати позовну заяву /скаргу, заяву/ в письмовій формі, зміст якої повинен відповідати нормам ст. 137 ЦПК. Згідно ст. 138 ЦПК до заяви повинні бути подані копії заяв відповідно до кількості відповідачів. До заяви додаються належні письмові докази, які підтверджують позов. Це загальне правило, яке стосується форми і змісту всіх заяв, котрі подаються до суду.

Разом з тим, виходячи з специфіки сімейних правовідносин цивільне процесуальне законодавство передбачає особливі вимоги до заяв по окремих категоріях справ по захисту прав неповнолітніх, які виникають з шлюбно-сімейних відносин.

Так, позовна заява про розірвання шлюбу повинна містити в собі, крім перелічених ст. 137 ЦПК основних вимог, відомості про рік народження кожного з подружжя, про наявність неповнолітніх дітей, їх прізвище, ім’я та по батькові, при кому з батьків вони знаходяться і пропозиції щодо участі подружжя в утриманні і вихованні дітей після розірвання шлюбу.

В літературі з процесуального права справедливо обґрунтовується ідея стосовно того, що неповнолітній є стороною у справі, яка порушується на захист його суб’єктивних прав і законних інтересів² самостійним суб’єктом.

Чіткість у визначенні поняття та складу осіб, які беруть участь у справах про захист прав та законних інтересів неповнолітніх, має суттєве значення для цивільного судочинства. В процесуальній літературі з цього приводу ведуться жваві дискусії. До суб’єктів цивільного процесуального правовідношення відносять суд і учасників процесу. В свою чергу учасників процесу поділяють на дві групи: особи, які беруть участь у справі, і особи, які сприяють здійсненню правосуддя.

Склад суб’єктів цивільного процесуального правовідношення визначається багатьма умовами, і, зокрема, характером спірного матеріального правовідношення. Особи, які беруть участь у справі, наділені правами на здійснення процесуальних дій від власного імені, мають самостійний юридичний інтерес /особистий, державний/. До суб’єктів, які мають особистий інтерес як матеріально-правовий, так і процесуальний, відносять сторони, третіх осіб, заявників і заінтересованих осіб. До суб’єктів, які мають державний інтерес /тільки процесуальний/, відносять органи державної влади, органи місцевого самоврядування, прокурора та осіб, яким законом надано право захищати права і свободи інших осіб /ст. 22 ЦПК/.

У справах, які впливають з шлюбно-сімейних відносин і направлених на захист прав і законних інтересів неповнолітніх, суб’єктивний склад може бути різноманітним. Учасниками процесу, поряд з судом, являються : особа, яка звернулась до суду за захистом прав і інтересів неповнолітнього; сам неповнолітній, який досяг чотирнадцятирічного віку (в окремих випадках,

передбачених законом) або такий, що набув повної дієздатності; орган опіки і піклування; прокурор; особа, яка залучена до справи як відповідач, інші суб'єкти процесу.

До кола обов'язкових учасників цивільного процесу слід віднести: суд; особу, яка звернулася до суду за захистом прав і законних інтересів неповнолітнього; орган опіки і піклування; відповідача; заінтересовану особу.

Особистий інтерес мають учасники шлюбно-сімейних правовідношень. Так, батьки, які заявляють вимогу про повернення неповнолітнього від фактичного вихователя, є учасниками спірного сімейного правовідношення, оскільки наділені переважним правом на виховання неповнолітнього (ст. 68 КпШС). Одночасно вони звертаються за захистом прав неповнолітнього на сімейне виховання / право жити і виховуватися в сім'ї, право знати своїх батьків, право на їх турботу, право на спільне проживання з ними (ст. 51, 52 Конституції). Батьки у таких випадках виступають позивачами. Одночасно вони є і законними представниками неповнолітніх, а сам неповнолітній - позивачем. Таке становище характерне для справ про встановлення батьківства, про участь у вихованні неповнолітніх та деяких інших.

Процесуальне положення осіб, які звертаються до суду за захистом прав і законних інтересів неповнолітніх може бути різноманітним. Це становище залежить від наявності особистого (як матеріально-правового, так і процесуального) або державного (процесуального) інтересу. У зв'язку з цим в окремих випадках вони визнаються позивачами, в інших - законними представниками і в третій - заявниками.

Згідно з новим Сімейним кодексом України, який планується ввести в дію з 1 січня 2003 р., коло осіб, які мають право пред'являти позов на захист прав неповнолітніх, значно розширене законодавцем.

Так, главою 20 СК встановлено патронат над дітьми (тобто виховання неповнолітнього, який є сиротою або з інших причин позбавлений батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи). На підставі п. 3 ст. 255 Сімейного кодексу України такий вихователь неповнолітнього має право захищати дитину без особливих на те повноважень.

Оновлені та доповнені також права баби і діда щодо захисту внуків (ст. 258 Сімейного кодексу України). Вони мають право звернутися за захистом прав та інтересів неповнолітніх до органу опіки і піклування або до суду без особливих на це повноважень.

Не залишилися поза увагою законодавця також і сестри, брати, мачухи, вітчими та інші члени сім'ї, які мають право звернутися за захистом прав та інтересів неповнолітніх до органу опіки і піклування або суду без особливих на це повноважень (п. 2 ст. 262 Сімейного кодексу України).

Така позиція законодавця сприятиме дієвому та ефективному захисту прав та інтересів неповнолітніх в цивільному процесі України в сучасних умовах.

Література

1. Гузь Л., Юрков Б. *Визначення судом кола осіб, які беруть участь у справах по захисту прав неповнолітніх* // *Право України*. – 1992. – № 4.
2. *Кострова Н.М. Судебное разбирательство брачных и семейных дел.* – Махачкала, 1988.
3. *Лесницкая Л.Ф. Соотношение гражданского и гражданско-процессуального законодательства.* – М., 1988.
4. *Матерова М.В. Судебное рассмотрение дел об установление отцовства.* – М., 1972.
5. *Иванова С.А. Судебные споры о праве на воспитание детей.* – М., 1974.
6. *Правила опіки і піклування* // *Офіційний Вісник України*. – 1999. – № 26. – 16 січня.
7. *Шакарян М.С. Суб'єкти гражданского процессуального права.* – М., 1970.

¹Див.: Гузь Л., Юрков Б. Визначення судом кола осіб, які беруть участь у справах по захисту прав неповнолітніх // Право України. – 1992. – № 4. – 21 с.

² Див.: Матерова М.В. Судебное рассмотрение дел об установление отцовства. – М., 1972. – С. 66–69; Иванова С.А. Судебные споры о праве на воспитание детей. – М., 1974. – С. 57–59.

Яковлева Т.В. Охрана прав незамужней матери. – Минск, 1979. – 73 с.

Кострова Н.М. Судебное разбирательство брачных и семейных дел. – Махачкала, 1988. – 37 с.

Лесницкая Л.Ф. Соотношение гражданского и гражданско-процессуального законодательства // Но.

Пунда О.О.,

старший викладач кафедри кримінального права та процесу Хмельницького інституту регіонального управління та права

ДОКУМЕНТИ – ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ

У СУЧАСНОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Однією з найбільш гострих проблем сучасного цивільного судочинства залишається структура системи джерел доказів. Закріплений у законодавстві підхід до визначення окремих видів джерел доказів не відповідає вимогам ефективного регулювання суспільних відносин у сфері цивільного процесу. Ще й досі законодавцем не враховано ті глибокі зміни у соціальному житті суспільства, які пов'язані з науково-технічним прогресом.

Перелік джерел доказів, передбачених ч.2 ст. 27 ЦПК України, включає в себе: пояснення сторін і третіх осіб, покази свідків, письмові покази, речові докази і висновки експертів. Цим переліком обмежено джерела надходження відомостей про факти (фактичних даних у інтерпретації ч. 1 ст. 27 ЦПК України) у процес доказування у цивільному судочинстві.

Однак у правовідносинах, які виникають між суб'єктами цивільно-процесуального права, широко використовуються різноманітні науково-технічні засоби фіксації. Результати застосування таких науково-технічних засобів фіксації залучаються суб'єктами їх використання у процес доказування як носії відомостей про факти, на підставі яких суд буде спроможний встановити наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують їх вимоги, заперечення або обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Що ж можливо віднести до таких науково-технічних засобів фіксації інформації? Безумовно це традиційні засоби відеозапису та кінозйомки, засоби аудіозапису та фотографування. До більш сучасних засобів фіксації інформації, що може бути використана у цивільному процесі, відносяться голографія, стереофотографування.

В результаті застосування цих науково-технічних засобів в розпорядження учасників цивільного судочинства надходять відомості, що мають значення для справи. Ці відомості втілюються у відповідних даних. Такими даними, одержаними в результаті застосування науково-технічних засобів у цивільному процесі, є перенесені на технічний засіб фіксації відомості про факти, що відображаються в різноманітних матеріальних носіях, характеризуються інформаційною цінністю та сенсом і на основі яких у визначеному цивільно-процесуальним законом порядку суд має можливість встановити наявність або відсутність обставин, що мають значення для правильного вирішення цивільної справи¹.

Зазначені дані відповідають цивільно-процесуальному розумінню критеріїв належності і допустимості доказів.